

Daria Becker-Pestka

Aktywizacja społeczna i zawodowa osób niepełnosprawnych - problemy i wyzwania

Colloquium nr 4, 29-50

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Daria Becker-Pestka
Akademia Marynarki Wojennej w Gdyni

AKTYWIZACJA SPOŁECZNA I ZAWODOWA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH – PROBLEMY I WYZWANIA

STRESZCZENIE

Prezentowany tekst dotyczy problemów i wyzwań aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych. Jest to ogromne wyzwanie dla państwa, organizacji społecznych i rodzin osób niepełnosprawnych. Aktywizacja zawodowa i społeczna osób z dysfunkcjami jest możliwa, wymaga jednak spójnych i przemyślanych rozwiązań i regulacji prawnych. Konieczna jest także współpraca pomiędzy jednostkami realizującymi zadania w zakresie aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych. W przedstawionym tekście podjęłam próbę zdefiniowania problemów i wyzwań związanych z aktywizacją społeczną i zawodową osób niepełnosprawnych w oparciu o literaturę przedmiotu.

Słowa kluczowe:

aktywizacja zawodowa, aktywizacja społeczna, osoby niepełnosprawne, rynek pracy, bariery i wyzwania aktywizacji zawodowej i społecznej, niepełnosprawność.

W Polsce żyje bardzo liczna populacja osób niepełnosprawnych. Funkcjonują w bliskiej przestrzeni, są obecne w różnych obszarach, także w życiu publicznym. Zagadnienia i problemy ich aktywizacji społecznej i zawodowej są zawsze aktualne. Jest to także ogromne wyzwanie dla współczesnej edukacji, gospodarki, polityki społecznej, kultury w dobie kryzysu i dokonujących się zmian w zróżnicowanych obszarach aktywności.

Z powodu swoich dysfunkcji osoby niepełnosprawne znajdują się w pewnym sensie na marginesie społecznego i często także zawodowego i rodzinnego życia. Z tego powodu aktywizacja zawodowa i społeczna stanowi ogromne wyzwanie dla państwa, instytucji wspierających osoby z dysfunkcjami i współczesnych systemów edukacyjnych. Implikuje także wiele

problemów. W oparciu o realizowane badania i dostępne publikacje możliwe jest dokonanie identyfikacji problemów i wyzwań związanych z aktywizacją zawodową i społeczną osób niepełnosprawnych. Warto w tym miejscu zauważyć, że pojęcie aktywizacji społecznej definiowane jest zwykle wspólnie z aktywizacją zawodową. Nieprzypadkowe jest wspólne definiowanie obu pojęć, ponieważ przesłanką aktywizacji zawodowej jest właśnie aktywizacja społeczna.

Sytuacja społeczno-ekonomiczna poszczególnych grup społecznych, w tym także osób niepełnosprawnych jest pochodną sytuacji na rynku pracy. Niestabilność i brak pracy, rosnące wymagania i ogromna konkurencja bezpośrednio wpływają także na ich życie. Chociaż bezrobocie i problemy ze znalezieniem i utrzymaniem pracy dotyczą wielu ludzi, to osoby niepełnosprawne te trudności dotykają najbardziej. Z uwagi na dysfunkcje i problemy z realizowaniem określonych zadań a także społeczne i mentalne bariery osoby niepełnosprawne są szczególną kategorią społeczną. Ich funkcjonowanie jest często bardzo utrudnione. Brak pełnej sprawności psychicznej i fizycznej i wynikające z nich ograniczenia nie muszą jednak oznaczać dla tych osób społecznej i zawodowej izolacji. Dla państwa wynika stąd konieczność zapewnienia całościowego wsparcia w różnych obszarach życia. W prezentowanym tekście podejmuję próbę zdefiniowania problemów i wyzwań w zakresie aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych w oparciu o dostępne publikacje poruszające tą problematykę.

OSOBY NIEPEŁNOSPRAWNE W POLSCE

Ostatnie pełne dane dotyczące liczby osób niepełnosprawnych w Polsce pochodzą z Narodowego Spisu Powszechnego 2002. Według jego wyników w 2002 roku liczba osób niepełnosprawnych ogółem wynosiła blisko 5,5 mln, w tym około 4,5 mln posiadało prawne potwierdzenie faktu niepełnosprawności, a 4,3 mln spośród nich stanowiły osoby w wieku 15 lat i więcej. Według wyników kwartalnego reprezentacyjnego Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności (BAEL) prowadzonego przez GUS liczba tych ostatnich od tego czasu systematycznie spadała i w 2011 roku wynosiła około 3,4 mln osób (dokładnie 3384 tys.). Oznacza to, że 10,6% ludności w wieku 15 lat i więcej posiada prawne orzeczenie niepełnosprawności. W 2011 roku

liczba osób niepełnosprawnych prawnie w wieku produkcyjnym wynosiła około 2,0 mln¹.

Są już znane wstępne wyniki z Narodowego Spisu Powszechnego 2011 w zakresie populacji osób niepełnosprawnych. Zbiorowość osób niepełnosprawnych została podzielona na 2 podstawowe grupy:

1. Osoby niepełnosprawne prawnie, tj. takie, które posiadały odpowiednie, aktualne orzeczenie wydane przez organ do tego uprawniony.
2. Osoby niepełnosprawne tylko biologicznie, tj. takie, które nie posiadały orzeczenia, ale miały (odczuwały) całkowicie lub poważnie ograniczoną zdolność do wykonywania czynności podstawowych stosownie do swojego wieku.

Wyniki spisu ludności 2011 roku wykazały wstępnie, że liczba osób, które zadeklarowały ograniczenie zdolności do wykonywania zwykłych czynności podstawowych dla swojego wieku i/lub posiadały ważne orzeczenie kwalifikujące je do zaliczenia do zbiorowości osób niepełnosprawnych wynosiła 4 697,5 tys., co stanowiło 12,2% ludności kraju, wobec 14,3% w 2002 r. Rezultaty przywołanego zestawienia dotyczące osób niepełnosprawnych należy traktować jako wstępne, nadal będą prowadzone pogłębione analizy. W oparciu o przedstawione dane należy przyjąć, że ogólne liczby osób niepełnosprawnych mężczyzn i kobiet, w miastach i na wsi, uzyskane wstępnie z wyników spisu 2011 – są niedoszacowane².

AKTYWNOŚĆ ZAWODOWA OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

Zagadnienia dotyczące aktywizacji społecznej i zawodowej stanowiły na przestrzeni ostatnich lat przedmiot zainteresowania wielu badaczy, organizacji podejmujących działania na rzecz osób niepełnosprawnych a także pracodawców. Z powodu stanu zdrowia osoby z dysfunkcjami są z zasady mniej aktywne w sferze zawodowej niż osoby w pełni sprawne. To nie oznacza jednak, że ich bierność zawodowa, zwłaszcza osób będących w wieku produkcyjnym jest właściwa. Znaczący odsetek tych osób może i powinien podejmować aktywność zawodową w stosownych warunkach. Niestety osoby niepełnosprawne, które są przygotowane do pojęcia pracy nie zawsze są

¹ www.niepelnosprawni.gov.pl, (data dostępu: 30.09.2012).

² www.niepelnosprawni.gov.pl, www.stat.gov.pl, (data dostępu: 30.09.2012).

w stanie zdobyć zatrudnienie, co prowadzi do tego, że dołączają do grona bezrobotnych i zawodowo biernych³. Zdaniem B. Szczupała zawodowa sytuacja osób niepełnosprawnych w Polsce „stanowi wypadkową wielu różnych czynników, wśród których najistotniejsze to duża populacja osób z różnego typu dysfunkcjami, niski wskaźnik aktywności zawodowej w tej grupie społecznej oraz brak spójnego, systemowego wsparcia na rynku pracy”⁴.

Jednocześnie ostatnie lata pozwoliły na dostrzeżenie wielu zmian w sytuacji społecznej osób niepełnosprawnych w Polsce. Wprowadzone w latach dziewięćdziesiątych regulacje w przepisach prawa a także nowe rozwiązania organizacyjne i instytucjonalne normy wsparcia tych osób, zasoby finansowe PFRON, a także wzrastająca aktywność różnego rodzaju stowarzyszeń samych osób niepełnosprawnych zaczęły przynosić widoczne efekty. Zachodzące zmiany na lepsze nie występują jednak jednolicie we wszystkich sferach ich życia. Poprawia się poziom akceptacji osób niepełnosprawnych w społeczeństwie, wzrasta przeciętny poziom ich wykształcenia, stopniowemu zmniejszeniu ulega dokuczliwość barier architektonicznych, przybywa szkół integracyjnych. Jednocześnie na relatywnie niskim poziomie pozostaje ich aktywność zawodowa i wkład w życie publiczne. Przez cały czas utrzymuje się istotny dystans w obszarze warunków życia osób niepełnosprawnych w stosunku do reszty społeczeństwa. Wiele obszarów życia pozostaje dla nich nieosiągalnych. Również wśród osób niepełnosprawnych występuje zróżnicowanie co do osiągniętego poziomu życia, stopnia aktywności, posiadanych aspiracji i zdolności ich realizowania. Oprócz bezspornych różnic wynikających ze stanu zdrowia i rozmiaru ograniczeń można mówić o uwarunkowaniach społecznych, środowiskowych i terytorialnych⁵.

Podejmując zagadnienia związane z aktywizacją zawodową i społeczną osób niepełnosprawnych należy uwzględnić kwestie odnoszące się do wartości wynikających z zawodowej aktywności. W opracowaniach dotyczą-

³ J. Kirenko, E. Sarzyńska-Mazurek, *Psychospołeczne aspekty funkcjonowania zawodowego osób z niepełnosprawnością*, [w:] *Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością*, red. D. Tomczyszyn, W. Romanowicz, PWSZ Biała Podlaska 2012, s. 53.

⁴ B. Szczupał, *Aktywizacja zawodowa i zatrudnienie osób z niepełnosprawnością na współczesnym rynku pracy-wybrane uwarunkowania i rozwiązania praktyczne*, [w:] *Aktywność zawodowa...*, dz. cyt., s. 151.

⁵ B. Gąciarz, A. Ostrowska, W. Pańków, *Integracja społeczna i aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych zamieszkałych w małych miastach i na terenach wiejskich uwarunkowania sukcesów i niepowodzeń, Raport z badań*, IFiS PAN 2008, s. 59.

cych problemów aktywizacji zawodowej autorzy definiują znaczenie pracy zawodowej w życiu osoby niepełnosprawnej. Zdaniem jednego z badaczy „praca zawodowa i wynikająca z niej świadomość przynależności do społeczności pracującej przyczynia się m.in. do wzrostu poczucia wspólnoty osób niepełnosprawnych z wszystkimi ludźmi”⁶.

Praca jest również „najlepszym sposobem, by przywrócić niepełnosprawnych do w miarę normalnego życia – to podstawowa zasada współczesnej rehabilitacji”⁷. Ponadto „praca zawodowa, oprócz zabezpieczenia finansowego i przynajmniej podstaw egzystencji, jest dla osób niepełnosprawnych formą integracji sposobem na odzyskanie wiary w siebie i sukcesu w życiu osobistym. Stąd rehabilitacja zawodowa (poprzez pracę) powinna być jednym z głównych priorytetów w działaniach państwa na rzecz wsparcia subpopulacji osób niepełnosprawnych”⁸.

Inni autorzy podkreślają, że praca jest ważna w życiu każdego człowieka, wyznacza jego miejsce w społeczeństwie, pozwala zdobywać środki materialne, uaktywnia siły tkwiące w jednostce ludzkiej, determinuje jego samopoczucie, w istotny sposób wpływa na stan zdrowia i relacje z innymi ludźmi. Warto zauważyć, że dla osób niepełnosprawnych zawodowa aktywność ma szczególne znaczenie, dowartościowuje, stanowi ważny etap rehabilitacji społecznej, nadaje sens życiu, wyznacza kierunek rozwoju, pozwala uczestniczyć w życiu społecznym. Jak wynika z prowadzonych wśród osób z dysfunkcjami badań praca jest ważną wartością, ponieważ daje poczucie użyteczności, przydatności, nadaje sens życiu. Na uzyskanie pracy wpływa przede wszystkim zdrowie i doświadczenie zawodowe a także znajomości i kontakty z osobami mogącymi pomóc w załatwieniu pracy. Mniejsze znaczenie ma wykształcenie, umiejętność dobrego zaprezentowania się, inicjatywa i samodzielność. Zdaniem osób niepełnosprawnych najczęstsze powody bezrobocia to niekorzystna sytuacja na rynku pracy w Polsce a także brak odpowiednich miejsc pracy dostosowanych do możliwości osób z dysfunk-

⁶ D. Kukla, *Poradnictwo zawodowe i praca zawodowa jako integralny proces rewitalizacji zawodowej osób niepełnosprawnych*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, 2004, nr 4, s. 69.

⁷ A. Dyszel, *Pozwólcie nam pracować*, „Przegląd”, 2006, nr 11, s. 26.

⁸ A. Politań, *Ocena sytuacji osób niepełnosprawnych na rynku pracy w świetle wyników badań aktywności ekonomicznej ludności Polski w latach 2000-2007*, [w:] *Co decyduje o konkurencyjności polskiej gospodarki*, red. M. Noga, M. K. Stawicka, Wyd. Cedetu Warszawa 2008, s. 228.

cją. Niektóre osoby obawiają się utraty świadczeń pieniężnych otrzymywanych z tytułu niepełnosprawności⁹.

Aktywność, zwłaszcza zawodowa nie pozwala na marginalizację, patologię, izolację i wykluczenie społeczne, a więc zjawiska niezgodne z właściwym rozwojem i funkcjonowaniem we współpracy z innymi ludźmi. W wypadku osób niepełnosprawnych zawodowa aktywność jest najłatwiejszą możliwością integracji społecznej i zawodowej. Aktywność zawodowa jest zatem wartością istotną nie tylko dla osoby z dysfunkcją, ale także dla całego społeczeństwa¹⁰.

Warto zwrócić uwagę, że Konwencja Praw Osób niepełnosprawnych gwarantuje im prawo do „do pracy, na równych zasadach z innymi obywatelami, w tym prawo do utrzymywania się z pracy wybranej przez siebie i akceptowanej na rynku pracy i w środowisku pracy, o charakterze otwartym, niewykluczającym i dostępnym dla osób niepełnosprawnych”¹¹. Ponadto w literaturze przedmiotu poświęconej osobom niepełnosprawnym autorzy zdefiniowali pojęcie i zakres zasady normalizacji. Jej podstawowym przekazem jest „dążenie do upodobnienia warunków życia osób niepełnosprawnych do warunków uznawanych za normalne w danym społeczeństwie”¹².

W tym kontekście na uwagę zasługują wyniki Badania Aktywności Ekonomicznej Ludności Polski. Wskazują one na znaczną poprawę sytuacji osób niepełnosprawnych na rynku pracy w ciągu ostatnich lat, na którą niewątpliwie wpływ miało duże zainteresowanie pracodawców zatrudnianiem osób niepełnosprawnych, które wynikało z otrzymywanego przez nich wsparcia. Od 2007 roku odnotowuje się znaczny wzrost współczynnika aktywności zawodowej i wskaźnika zatrudnienia osób niepełnosprawnych, szczególnie tych w wieku produkcyjnym. Podczas gdy w 2007 roku współczynnik aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym wynosił 22,6%, w 2008 r. – 23,9%, w 2009 r. – 24,6%, to w 2010 roku wynosił 25,9%, a w 2011 osiągnął poziom 26,4%. Udział pracujących, wśród osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym w roku 2011 osiągnął wartość 22,3%. Stopa bezrobocia osób niepełnosprawnych w wieku

⁹ B. Wołoskiuk, *Wartość pracy w życiu osób niepełnosprawnych*, [w:] *Aktywność zawodowa...*, dz. cyt., s. 192-193.

¹⁰ K. Płoszaj, *Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych-czynniki, bariery*, www.praca.ffim.pl, (data dostępu: 15.09.2012).

¹¹ *Konwencja Praw Osób Niepełnosprawnych*, www.unic.un.org.pl/dokumenty/Konwencja_Praw_Osob_Niepełnosprawnych, (data dostępu: 15.08.2012).

¹² G. Szumski, *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych*, PWN, Warszawa 2006, s. 139.

produkcyjnym w 2011 r. wzrosła do 15,5%. W 2011 roku aktywnych zawodowo było 17,2% osób niepełnosprawnych w wieku 15 lat i więcej, a udział osób pracujących wśród osób niepełnosprawnych w wieku 15 lat i więcej w 2011 roku wynosił 14,6%. W 2011 roku pracodawcy zgłosili do urzędów pracy 41,4 tys. ofert pracy dla osób niepełnosprawnych. Wśród tej liczby 10,4% ofert (4,3 tys.) stanowiły oferty pracy subsydiowanej. W stosunku do poprzedniego roku liczba ofert pracy dla osób niepełnosprawnych zwiększyła się o 24,4% (wynosiła 33,6 tys.) przy spadku ogólnej liczby ofert w tym samym czasie o 27,2%¹³.

Aktywność zawodową osób niepełnosprawnych różnicuje posiadane wykształcenie. Istnieje powiązanie: im wyższy poziom wykształcenia posiadanego przez osoby niepełnosprawne, tym wyższy współczynnik aktywności zawodowej tych osób, jak też wskaźnik zatrudnienia. Najwyższą aktywnością zawodową cechują się osoby z wyższym i średnim poziomem wykształcenia. Chociaż osoby niepełnosprawne są nadal znacznie gorzej wykształcone niż osoby sprawne, to w ciągu ostatnich lat obserwowano stopniowy wzrost udziału osób niepełnosprawnych z co najmniej średnim poziomem wykształcenia – do 34,4% w 2011 roku, a wśród osób w wieku produkcyjnym do 34,1%. W 2011 roku wzrósł też udział osób niepełnosprawnych posiadających wyższe wykształcenie – do 7,1%, a wśród osób w wieku produkcyjnym – do 9,4%. Wykształcenie zasadnicze zawodowe posiadało 30,1% osób niepełnosprawnych (wśród osób w wieku produkcyjnym – 40,3%)¹⁴.

PROBLEMY I WYZWANIA AKTYWIZACJI ZAWODOWEJ OSÓB NIEPEŁNOSPRAWNYCH

W opracowaniach dotyczących problematyki aktywizacji społeczno-zawodowej osób niepełnosprawnych autorzy podejmują próbę zdefiniowania i określenia tych czynników, które wywierają znaczący wpływ na funkcjonowanie osób niepełnosprawnych na współczesnym rynku pracy. Przyczyny niskiej aktywności zawodowej osób z dysfunkcjami są złożone. Równolegle przenika się wiele czynników, które w istotny sposób determinują występowanie i dokuczliwość określonych barier różnego typu.

¹³ GUS BAEL – dane średnioroczne za 2011 r. dla osób niepełnosprawnych w wieku produkcyjnym, www.niepelnosprawni.gov.pl. (data dostępu: 15.08.2012).

¹⁴ www.niepelnosprawni.gov.pl, (data dostępu: 15.09.2012).

Do czynników, które utrudniają osobom niepełnosprawnym wejście na otwarty rynek pracy badacze zaliczają:

- a) brak wiedzy o osobach niepełnosprawnych ze strony pracodawców;
- b) nieprawidłowe postawy społeczne;
- c) utożsamianie niepełnosprawności z brakiem kwalifikacji, brakiem motywacji do pracy, nawykiem uzależnienia od innych osób;
- d) bariery architektoniczne i komunikacyjne¹⁵.

Zdaniem K. Płoszaj¹⁶ niski stopień aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych determinują zwłaszcza bariery psychologiczne, mentalne a także prawne. Bariery psychologiczne dotyczą trudności związanych z zaakceptowaniem własnej sytuacji uwarunkowanej posiadaną niepełnosprawnością. Pozostają w korelacji z silnymi emocjami, które utrudniają wyważone spojrzenie na sytuację a także blokują podejmowanie odpowiednich działań. Mogą się także wiązać z brakiem wiary w zmianę na lepsze obecnej sytuacji życiowej lub nieufności wobec otoczenia. Stan ten często wiąże się również z załamaniem, zanikiem nadziei i poddaniem się. Bariery mentalne dotyczą negatywnych reakcji i postaw otoczenia społecznego osób niepełnosprawnych. Takie reperkusje to okazywana nieżyczliwość, nienawiść, projekcja, dyskryminacja także obojętność sprawnej części społeczeństwa wobec dylematów osób niepełnosprawnych. W rezultacie efektem tych barier jest izolacja. Są również główną przyczyną marginalizacji, zahamowania procesu integracji społecznej, a tym samym aktywności społecznej. Bariery prawne znajdują się w systemie prawnym. Przykład takiej bariery stanowi delegitymizacja, która oznacza pejoratywny, psychologiczny stosunek jednych ludzi względem innych. Bariery mogą przyczyniać się do zniechęcenia w kwestii podjęcia jakichkolwiek działań w obszarze aktywności zawodowej, np. wprowadzając nadmierne i szczegółowe przepisy, nakazy, zakazy a także różnego rodzaju ograniczenia.

H. Ochonczenko¹⁷ uważa, że nie jest możliwe jednoznaczne określenie przyczyn bierności zawodowej osób niepełnosprawnych. Są bardzo złożone, mają zróżnicowane źródła i są niezwykle trudne do zidentyfikowania

¹⁵ D. Kukła, *Poradnictwo zawodowe...*, dz. cyt., s. 66.

¹⁶ K. Płoszaj, *Aktywizacja zawodowa...*, dz. cyt., www.praca.ffmpeg.pl, (data dostępu: 15.08.2012).

¹⁷ H. Ochonczenko, *Gotowość pracodawców do zatrudniania osób niepełnosprawnych*, [w:] *Osoby z niepełnosprawnościami na współczesnym rynku pracy*, red. B. Pietrulewicz, M. A. Paszkowicz, H. Ochonczenko, Fundacja Wydawnicza „JM” Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2008, s. 82.

i uporządkowania. Wynika to z faktu, że inaczej będą postrzegane z perspektywy osoby niepełnosprawnej, a inaczej ze strony innych osób i instytucji. Mówiąc o przyczynach należy udzielić odpowiedzi na pytanie o charakter barier, które uniemożliwiają bądź utrudniają podjęcie pracy przez osobę niepełnosprawną. Cytowana autorka uważa, że bariery można zidentyfikować jako pochodne lub związane z cechami indywidualnymi osoby niepełnosprawnej oraz jako pochodne jej zewnętrznego otoczenia. Nie można ominąć cech indywidualnych osoby niepełnosprawnej w łączności z jej dysfunkcją. Ma to związek z tym, że indywidualne cechy wzmacniają bądź neutralizują skutki niepełnosprawności. Funkcjonuje znaczące różnicowanie barier zależnie od wieku, stanu zdrowia, wykształcenia, przygotowania zawodowego, rodzaju dysfunkcji, sytuacji materialnej, rodzinnej, sprawności fizycznej i intelektualnej. Do czynników o zewnętrznym charakterze badaczka zaliczyła politykę społeczną państwa, stan i sprawność działania systemu rehabilitacji leczniczej, społecznej, zawodowej, emerytalno-rentowego. Możliwe jest także wyodrębnienie barier stanowiących pochodną miejsca zamieszkania, postaw otoczenia, przepisów prawa, dostępności do szkolnictwa otwartego i specjalnego oraz świadczeń opieki społecznej.

Inni badacze wyróżniają dwa podstawowe źródła ograniczeń będących przyczyną problemów osoby niepełnosprawnej w podjęciu pracy. Są to bariery wewnętrzne (psychiczne) oraz zewnętrzne (społeczne, instytucjonalne i fizyczne). Wewnętrzne i zewnętrzne przyczyny nie są jednak od siebie odizolowane, mogą wzajemnie na siebie oddziaływać¹⁸. Do barier cytowani autorzy zaliczyli utrudnienia architektoniczne i transportowe związane z mobilnością, złą sytuację finansową, bariery instytucjonalne, bariery ze strony pracodawców, niesprzyjające przepisy i regulacje prawne, bariery psychiczne (postawa fatalistyczna, mała motywacja do podejmowania działań), bariery społeczne (nadopiekuńczość ze strony rodziny a także brak kontaktów z innymi osobami)¹⁹.

Wyniki przeprowadzonych przez E. Rutkowską i J. Rakowską badań prowadzą do wniosku, że osoby niepełnosprawne czują się dyskryminowane na rynku pracy. Ponadto aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych „wymaga zorganizowania systemowych działań już na etapie edukacji

¹⁸ M. Chruściak, J. Michalczyk, K. Sijko, D. Wiszejko-Wierzbicka, D. Życzyńska-Ciołek, *Bariery aktywności zawodowej oraz czynniki sprzyjające podejmowaniu i utrzymywaniu pracy*, [w:] *Osoby z ograniczoną sprawnością na rynku pracy – portret środowiska*, red. W. Łukowski, Wyd. SWPS Warszawa 2008, s. 134.

¹⁹ Tamże, s. 126-131.

i kształtowania przyjaznego integracji środowiska, a w końcowym etapie profesjonalnego doradztwa zawodowego²⁰.

W celu wsparcia osób niepełnosprawnych w zakresie aktywizacji zawodowej i społecznej realizowane są różnego rodzaju projekty i podejmowanych jest wiele działań. W poszczególnych krajach są realizowane zróżnicowane systemy aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych oraz wspierania ich zatrudnienia. Od tych systemów najbardziej skrajnych, czyli systemu kwotowego a także systemu opartego na prawach aż do rozwiązań hybrydowych, które łączą elementy obu systemów. Pomimo różnego rodzaju różnic prawnych, merytorycznych, formalnych, dotyczących także zasad funkcjonowania i finansowania tych rozwiązań czy projektów mają one taki sam cel, a więc wsparcie w zakresie zatrudnienia, aktywizację i rehabilitację zawodową osób z dysfunkcjami²¹.

W europejskiej polityce zatrudniania osób z niepełnosprawnością można wyodrębnić trzy kierunki aktywizacji zawodowej. Są to programy rynku pracy skierowane do osób z dysfunkcjami, włączanie osób niepełnosprawnych w główny nurt polityki zatrudnienia a także pobudzanie przedsiębiorczości. Wszystkie kierunki działają niezależnie, w różnych układach i są autonomiczne względem siebie. Taka sytuacja przyczynia się do tego, że każde z państw unijnych ma własny system aktywizacji zawodowej, w którym osobne przepisy prawa regulują kwestie w obszarze zatrudniania osób niepełnosprawnych²².

Wykorzystując dostępne rozwiązania konieczne jest uwzględnianie specyficznych potrzeb osób niepełnosprawnych i określone uwarunkowania niepełnosprawności. W porównaniu z osobami sprawnymi osoby niepełno-

²⁰ E. Rutkowska, J. Rakowska, *Bariery w aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością*, [w:] *Wybrane zagadnienia z aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych*, red. M. Piasecki, J. Śliwak, Wydawnictwo Norbertinum, Lublin 2008, s. 35.

²¹ Por. M. Garbat, *Instrumenty aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych w państwach członkowskich Unii Europejskiej*, [w:] *Osoby z niepełnosprawnościami na współczesnym rynku pracy. Przygotowanie zawodowe*, red. B. Pietrulewicz, M. A. Paszkowicz, H. Ochonczenko, Wyd. Fundacja Wydawnicza „J M” Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2008, s. 35-45; M. A. Paszkowicz, *Wybrane aspekty funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami*, Wyd. Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2009, s. 255-272.

²² *Report on social inclusion 2005. An Analysis of the National Action Plans on Social Inclusion (2004–2006) Submitted by the 10 New Member States, Employment and Social Affairs, Social Security and Social Integration, European Commission, Directorate General for Employment, Social Affairs and Equal Opportunities*, Brussels, February 2005, Unit E2, s. 13; podają za: M. Garbat, *Instrumenty...*, [w:] *Osoby z niepełnosprawnościami...*, dz. cyt., s. 40-41.

sprawne nie są równorzędnymi uczestnikami rynku pracy. Z uwagi na uszkodzenia nie mogą być tak samo wydajnymi pracownikami lub rodzaj dysfunkcji wymaga specjalnego dostosowania miejsca pracy lub jedno i drugie. W każdej z tych sytuacji dla pracodawcy wiąże się to z dodatkowymi kosztami. Aby zrekompensować pracodawcom wydatki i usunąć barierę aktywizacji w większości krajów stworzono rozwiązania, które mają na celu wspieranie zatrudnienia osób niepełnosprawnych poprzez właściwe systemy kompensacji ponoszonych przez pracodawców kosztów ze środków publicznych a także zachęcanie do zatrudniania osób z dysfunkcjami. Jednocześnie z działaniami adresowanymi do pracodawców podejmowane są działania, których celem jest aktywizacja i udzielanie wsparcia osobom niepełnosprawnym we wchodzeniu na rynek pracy²³.

Realizowany w Polsce model pracy osób niepełnosprawnych przewiduje cztery następujące kolejno etapy pożądanej drogi rehabilitowania i zatrudniania osób niepełnosprawnych: w warsztatach terapii zajęciowej, w zakładach aktywności zawodowej, w zakładach pracy chronionej, na otwartym rynku pracy. Zarówno warsztaty terapii zajęciowej jak i zakłady aktywności zawodowej zostały pomyślane jako tymczasowe formy zatrudnienia dla tych osób z niepełnosprawnością, których wejście na normalny rynek pracy jest związane z koniecznością określonego przygotowania na wskazane miejsce pracy. W ukształtowanym w Polsce w latach 90 poprzedniego wieku modelu pracy dla osób niepełnosprawnych zakłady pracy chronionej i praca na otwartym rynku pracy wydawały się najlepszym rozwiązaniem dla tej grupy. W obu przypadkach ukształtowały się w miarę upływu czasu rozwiązania bardziej biznesowe niż społeczne. Dominujące w okresie poprzedniego ustroju spółdzielnie inwalidów stały się strukturami mniejszościowymi²⁴.

Tymczasem w polskiej praktyce warsztaty terapii zajęciowej stają się zasadniczym modelem aktywizacji społecznej, trudno te działania jednak uznać za aktywizację zawodową.

Rozwiązania w zakresie wspierania zatrudnienia osób niepełnosprawnych można podzielić na dwie grupy. Pierwsza z nich to wspieranie zatrudnienia na otwartym rynku pracy. Druga opcja to tworzenie systemu różnego rodzaju specjalnie przystosowanych i wspieranych zakładów pracy dla osób niepełnosprawnych, nazywane systemem zakładów pracy chronionej²⁵.

²³ *Raport W trosce o pracę*, red. S. Golinowska, s. 234-235, www.unic.un.org.pl, (data dostępu: 21.08.2012).

²⁴ Tamże, s. 235-236.

²⁵ *Raport W trosce...*, dz. cyt., s. 237.

Zatrudnienie osób niepełnosprawnych na otwartym rynku pracy przebiega w sposób dwutorowy: zatrudnienia wspieranego i zatrudnienia wolnego. W ramach pierwszej opcji pracodawca, który zatrudnia osoby niepełnosprawne zgodnie z wymaganymi wskaźnikami, uzyskuje znaczne wsparcie z racji ich zatrudnienia. W drugim przypadku osoby niepełnosprawne są zatrudniane na zasadach konkurencyjnych z osobami sprawnymi. W Polsce dominuje zatrudnienie na zasadach zatrudnienia wspieranego²⁶.

W aktywizacji społecznej i zawodowej osób niepełnosprawnych istotne znaczenie ma także funkcjonowanie organizacji społecznych. Poza rządowe jednostki organizują różne formy rehabilitacji zawodowej, organizują i prowadzą szkolenia zawodowe a także w zakresie zatrudniania osób niepełnosprawnych. Istotne są podejmowane działania i realizacja programów, których podstawowym celem jest podniesienie kwalifikacji zawodowych i zwiększenie możliwości zatrudnienia w zakładach pracy chronionej lub na otwartym rynku pracy²⁷.

Przykładem przedsięwzięcia realizowanego w celu aktywizacji zawodowej i społecznej jest projekt „Kroki ku pracy”. W ramach finansowanego ze środków Unii Europejskiej oraz budżetu państwa projektu osoby zainteresowane uczestniczyły w warsztatach i spotkaniach z psychologiem i doradcą zawodowym. Projekt trwał od 2006 do 2008 roku i zakładał pomoc w zakresie poszukiwania pracy, oceny predyspozycji zawodowych, określenia profilu zawodowego, doradztwa zawodowego, warsztatów psychologicznych. W okresie realizowania projektu doradztwem zawodowym i uczestnictwem w indywidualnych programach rehabilitacji zawodowej objęto 600 osób niepełnosprawnych²⁸.

Pomimo wprowadzania nowych rozwiązań, projektów w obszarze aktywizacji zawodowej i społecznej nie zawsze założenia tych przedsięwzięć są realizowane. Przy podejmowaniu działań na rzecz aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych nie można wykorzystywać tych samych elementów i rozwiązań. Istotne jest podjęcie wysiłku tworzenia nowych conceptów, spójność działania organizacji udzielających wsparcia, wdrażanie nowych pomysłów a także wchodzenie na otwarty rynek pracy przy pomocy profesjonalistów.

²⁶ Tamże, s. 238.

²⁷ Por. www.niepelnosprawni.gov.pl, (data dostępu: 30.09.2012).

²⁸ M. Dycht, *Kroki ku pracy – program aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, 2009, nr 4, s. 126-127.

Warto również zauważyć, że proces aktywizujący osoby niepełnosprawnej do podjęcia pracy trwa przeważnie długo, implikuje podjęcie złożonych form aktywności zarówno w dziedzinie struktur instytucjonalnych (np. w obszarze rehabilitacji, szkolnictwa), jak i w sferze świadomości, postaw i zachowań określonych osób lub grup²⁹.

Ponadto „Mimo istnienia określonych rozwiązań prawnych, mających ułatwić dostęp do pracy osobom niepełnosprawnym, w praktyce zdarzają się przypadki, że pracodawcy wolą zapłacić karę, niż zatrudnić osoby niepełnosprawne. Na taką sytuację z jednej strony wpływa postawa pracodawców, z drugiej bardzo wysokie koszty pracy. Pracodawcy boją się też zobowiązań wynikających z zatrudnienia osób niepełnosprawnych i braku stabilności przepisów prawa w tym zakresie”³⁰.

Jednocześnie osoby niepełnosprawne funkcjonując w życiu zawodowym i wykonując zadania dostosowane do ich realnych możliwości, kompetencji i umiejętności są bardzo wartościowymi i dobrymi pracownikami. Posiadają wiele zalet i umiejętności, są odpowiedzialne, szanują pracę, przykładają się do swoich obowiązków i wykonują je niezwykle sumiennie i z ogromnym zaangażowaniem, poświęceniem i oddaniem. Prowadzone w tym zakresie badania pozwoliły autorom na zdefiniowanie atutów pracowników z ograniczoną sprawnością. Badacze wyróżnili atuty niespecyficzne i specyficzne. Zaliczyli do nich szerokie spektrum cech takich jak kompetencje osobiste i społeczne, kwalifikacje merytoryczne, pracowitość, życzliwość i inne³¹.

W kwestiach dotyczących problemów aktywizacji zawodowej i społecznej wypowiadają się również osoby niepełnosprawne. Prowadzone wśród nich badania pozwoliły na wyodrębnienie barier utrudniających proces aktywizacji zawodowej. Są to takie czynniki jak brak ofert pracy, utrudniony dojazd do miejsca pracy, miejsce zamieszkania (środowisko wiejskie), ograniczenia wynikające z niepełnosprawności, niewystarczające wykształcenie, negatywne nastawienia pracodawców wobec osób niepełnosprawnych. Mniej istotne znaczenie przypisano takim kwestiom jak obawa przed współpracownikami, prawne uwarunkowania mające swoje źródło w przepisach

²⁹ K. Płoszaj, *Aktywizacja zawodowa...*, dz. cyt., www.praca.ffmpeg.pl, (data dostępu: 15.08.2012).

³⁰ A. Trzyna, *Patologie w zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*, [w:] *Patologie w administracji publicznej*, red. P. J. Suwaj, D. R. Kijowski, Oficyna Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009, s. 398.

³¹ Por. K. Smoczyńska, *Atuty pracowników z ograniczoną sprawnością jako pracowników*, [w:] *Osoby z ograniczoną sprawnością...*, dz. cyt., s. 94-101.

dotyczących zatrudniania osób niepełnosprawnych, negatywne doświadczenia zawodowe, niepokój czy uda się zaspokoić wymagania stawiane przez pracodawcę, brak wiary w swoje umiejętności. Osoby niepełnosprawne, które nie mają doświadczeń zawodowych znacznie częściej wskazują na zróżnicowane bariery i problemy w obszarze aktywizacji zawodowej³². W innym tekście swoje spostrzeżenia i refleksje przedstawił młody człowiek, który w świetle obowiązujących regulacji prawnych jest osobą niepełnosprawną w stopniu znacznym. Całkowicie niezdolny do samodzielnej egzystencji oraz pracy zawodowej mężczyzna zawarł w swojej wypowiedzi refleksje dotyczące aktywizacji zawodowej. Autor uważa, że aby osiągnąć wysoki stopień skuteczności w aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych należy postawić pytanie o poziom wiary, albo przekonania o słuszności i efektywności wprowadzania osób z dysfunkcjami na rynek pracy. Zdaniem P. Iwaniuka poziom wiary jest bardzo niski. Młody człowiek w tekście zaznacza, że swoją opinię w tej kwestii oparł na własnych obserwacjach i przekonaniach innych osób niepełnosprawnych. Pomimo tego rodzaju zastrzeżeń autor uważa, że „działania podejmowane w tej materii przez instytucje publiczne cechuje brak przekonania o ich skuteczności oraz uzyskiwanych efektach”³³.

Zagadnienia zawodowej i społecznej aktywności osób niepełnosprawnych coraz częściej znajdują się w zakresie polemiki ekspertów lub realizowanych projektach badawczych. Nieustannie dokonywane są próby przygotowania stabilnego systemu, który pozwala na podejmowanie pracy osobom niepełnosprawnym, czego odczuwalnym skutkiem byłoby zwiększenie się liczby osób utrzymujących się z pracy zawodowej. Wysuwa się dwie podstawowe możliwości zatrudnienia osób niepełnosprawnych. Są to programy rynku pracy adresowane do osób niepełnosprawnych i włączanie ich w zasadniczy nurt polityki zatrudnienia. Stosując nakazy, zakazy, warunki i środki ochronne wywierana jest presja na pracodawców. W efekcie oddziaływania środków ekonomicznych lub odrębnych form wsparcia osobom niepełnosprawnym stwarza się konkurencyjną sytuację na rynku pracy. Funkcjonuje również trzeci kierunek działań, to znaczy budowanie miejsc pracy dla osób niepełnosprawnych na odpowiednio przygotowanych miej-

³² D. Tomczyszyn, J. Bergier, E. Szczygielska, P. Matusiak, *Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością w opiniach osób niepełnosprawnych pochodzących z terenów wiejskich województwa lubelskiego i pracodawców – prezentacja wyników badań*, [w:] *Aktywność zawodowa osób...*, dz. cyt., s. 37.

³³ P. Iwaniuk, *Aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych w oczach praktyka*, [w:] *Aktywność zawodowa...*, dz. cyt., s. 138.

scach pracy na otwartym rynku pracy, ale także w sferze zatrudnienia chronionego. Każda z tych opcji powinna być właściwie wykorzystana³⁴.

Z powodu ogromnej liczby osób niepełnosprawnych oraz znaczenia aktywizacji zawodowej i społecznej problem ten w różnym stopniu i zakresie znajduje się również w przestrzeni zainteresowania całego spektrum instytucji funkcjonujących w obszarze zatrudnienia. Wiąże się to z koniecznością uwzględnienia udziału wielu struktur w procesie realizacji zadań związanych z aktywizacją zawodową i społeczną. Spójne programy i plany działań, wzajemna współpraca pozwoli na stworzenie innowacyjnych i właściwych rozwiązań. Zwiększająca się liczba osób niepełnosprawnych w społeczeństwie wymaga nowego spojrzenia i podejścia do zagadnień związanych z ich miejscem w przestrzeni życia publicznego. Wsparcie ekonomiczne jest niewystarczającym rozwiązaniem, istotne są warunki do rozwoju. W polityce społecznej zarówno rehabilitacja, jak i zatrudnienie osób niepełnosprawnych są bardzo istotną sprawą. Rynek pracy jest czynnikiem, który sprzyja integracji.

Brakuje systemowych, przemyślanych rozwiązań w zakresie aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych. Na szczeblu lokalnym podejmowane są działania w tym obszarze, nie można jednak mówić o spójnej, jednolitej koncepcji. Jednocześnie pomimo wykorzystywania zróżnicowanych narzędzi i form pracy stosowane rozwiązania są niewystarczające i obligują do poszukiwania nowych, lepszych koncepcji. Proponowane inicjatywy, projekty powinny uwzględniać specyfikę odbiorców i ich rzeczywiste potrzeby w tym zakresie. Istotne znaczenie ma również współpraca wszystkich instytucji realizujących zadania w tym zakresie – na wszystkich szczeblach i we wszystkich obszarach. Dla polityki państwa jest to ogromne wyzwanie.

Przy odpowiednim wsparciu ze strony państwa, rodziny i społeczeństwa niepełnosprawność nie musi oznaczać ograniczenia możliwości zatrudnienia i wyrzucenia poza rynek pracy. Jest to jednak uzależnione od sytuacji

³⁴ J. Kirenko, E. Sarzyńska, *Raport z analizy dokumentów dotyczących stanu prawnego osób niepełnosprawnych na rynku pracy, kierunków działalności wybranych stowarzyszeń i organizacji pozarządowych w obszarze aktywizacji oraz danych statystycznych pokazujących aktywność i położenie osób niepełnosprawnych na rynku pracy*, [w:] *Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich w województwie lubelskim. Raport z badań*, red. J. Bergier, Wyd. PSW Biała Podlaska 2011, s. 25.

gospodarczej kraju. Złe skutki dokonujących się w Polsce przemian szczególnie odczuwają słabsze grupy społeczne, w tym osoby niepełnosprawne³⁵.

Ponadto zdaniem niektórych autorów istotny problem tkwi także w postawie i myśleniu osób niepełnosprawnych. Wiele z tych osób z różnych powodów nie podejmuje nauki i pracy. Choć stosunek pracodawców do osób niepełnosprawnych ulega zmianie, to jednak z obawy przed częstą nieobecnością i przywilejami unikają zatrudniania osób niepełnosprawnych. Nie bez znaczenia jest również niski poziom wykształcenia osób niepełnosprawnych, postawa roszczeniowa, bierność wynikająca z braku kompetencji i kwalifikacji, tworzenie własnych barier, wymówek, niechęć do rezygnacji z posiadanych rent. Istotne są również bariery architektoniczne, które znacząco utrudniają poruszanie się osobie niepełnosprawnej. Dla państwa jest to duży problem i wyzwanie, ponieważ osoby niepełnosprawne często przegrywają na rynku pracy i edukacji z osobami pełnosprawnymi³⁶.

Z uwagi na dużą populację osób niepełnosprawnych, jak również zadania realizowane przez państwo i różne instytucje należy i warto poddawać te kwestie krytycznej refleksji i nieustannie poszukiwać właściwych, uzasadnionych rozwiązań nie tylko w zakresie prawnych rozwiązań i uwarunkowań.

Zgromadzony materiał przedstawia poniższy diagram.

³⁵ C. Czech, *Działalność ośrodków doradztwa zawodowego i wspieranie osób niepełnosprawnych szansą na zatrudnienie i udział w otwartym rynku pracy*, [w:] *Osoba z niepełnosprawnością – opieka, terapia, wsparcie*, red. D. Baczała i wsp., Wyd. Naukowe UMK, Toruń 2009, s. 323.

³⁶ Por. M. Dycht, *Kroki ku...*, dz. cyt., s. 123; K. Anacki i wsp., *Współczesne dylematy aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych-z doświadczeń FPMiNR*, „Bariery w Aktywizacji Zawodowej Osób Niepełnosprawnych” 2006, nr 3-4, s. 10-16; J. Suchodolska, *Młodzi niepełnosprawni – w obliczu antycypowanej przyszłości*, [w:] *Człowiek z niepełnosprawnością w przestrzeni społecznej*, red. Z. Gajdzica, OW Impuls Kraków 2009, s. 85-86.

Wykres 1. Rezultaty badań na temat problemów i wyzwań aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych

Źródło: opracowanie własne w oparciu o literaturę przedmiotu.

ZAKOŃCZENIE I WNIOSKI

Funkcjonowaniu osób niepełnosprawnych poświęcono wiele publikacji i projektów badawczych. Podejmowane w nich zagadnienia dotyczą różnych aspektów życia osób z dysfunkcjami. Na szczególną uwagę zasługują kwestie dotyczące aktywizacji zawodowej i społecznej. Niepełnosprawność nie musi być problemem, nie musi oznaczać wykluczenia i marginalizacji. Osoby niepełnosprawne mogą wykonywać zadania związane z życiem zawodowym i być dobrymi pracownikami. Napotykają jednak na całym spektrum barier i problemów, które uniemożliwiają im lub znacząco utrudniają podjęcie wartościowej aktywności. Problemy aktywizacji zawodowej dotyczą zróżnicowanych obszarów. Wiele czynników niekorzystnie wpływa na zatrudnienie i funkcjonowanie osób z dysfunkcjami na rynku pracy. Można do nich zaliczyć niestabilną sytuację na rynku pracy, niewystarczający poziom kwalifikacji, niechęć pracodawców do zatrudniania osób niepełnosprawnych,

brak współpracy instytucji świadczących pomoc, bierność osób niepełnosprawnych, i przekonanie o braku możliwości zmiany sytuacji życiowej i zawodowej. Podjęcie działań w zakresie aktywizacji społecznej i zawodowej osób z dysfunkcjami jest wyzwaniem i bardzo trudnym zadaniem dla ich rodzin, a także dla państwa i organizacji pozarządowych. Aktywizacja zawodowa i społeczna jest możliwa, wymaga jednak przemyślanych, spójnych działań w różnych obszarach i właściwych regulacji prawnych. Konieczna jest także współpraca instytucji i pracodawców, a także właściwie zorganizowane i prowadzone poradnictwo, i doradztwo zawodowe.

Podjmując problem aktywizacji zawodowej i społecznej osób niepełnosprawnych warto na pewno szukać odpowiedzi na szereg pytań, jak choćby o to, czy przyjęta perspektywa myślenia jest właściwa i racjonalnie uzasadniona? Czy podejmuje się właściwe i adekwatne rozwiązania uwzględniające dialog z drugim człowiekiem, wykluczenie i marginalizację osób, do których działania i realizowane aktywności są skierowane czy adresowane? Czy projektując kolejne rozwiązania przyjmowane są właściwe kryteria? Czy określony punkt wyjścia jest właściwy i uwzględnia perspektywę zmian? Planując konkretne działania warto na pewno mieć na uwadze, że z aktywizacji społecznej i zawodowej wynikają korzyści nie tylko dla osób niepełnosprawnych. Zyskują na niej pracodawcy, osoby pracujące razem z osobami niepełnosprawnymi a w szerszej perspektywie całe społeczeństwo. Jednocześnie jest to znaczące wyzwanie dla państwa i struktur odpowiedzialnych za realizację zadań w tym zakresie. Ze względu na znaczną liczbę osób z niepełnosprawnością przedstawiony problem wymaga refleksji i stałego monitorowania.

BIBLIOGRAFIA

- [1] Anacki K. i wsp., *Współczesne dylematy aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych – z doświadczeń FPMiNR*, „Bariery w Aktywizacji Zawodowej Osób Niepełnosprawnych”, 2006, nr 3-4.
- [2] Boczar E., *Metody poznawania i rozumienia osoby niepełnosprawnej w poradnictwie zawodowym*, *Poradnictwo zawodowe dla osób niepełnosprawnych*, Materiały konferencyjne, Biuro Koordynacji Kształcenia Kadr Fundacja Fundusz Współpracy, Warszawa 2003.
- [3] Borowski R., *Pedagogiczno-społeczne problemy osób niepełnosprawnych*, Wyd. Szkoły Wyższej im. P. Włodkowica, Płock 2006.
- [4] Chruściak M., Michalczuk J., Sijko K., Wiszejko-Wierzbička D., Życzyńska-Ciołek D., *Bariery aktywności zawodowej oraz czynniki*

- sprzyjające podejmowaniu i utrzymywaniu pracy, [w:] *Osoby z ograniczoną sprawnością na rynku pracy – portret środowiska*, red. W. Łukowski, Wydawnictwo SWPS Warszawa 2008.
- [5] Czech C., *Działalność ośrodków doradztwa zawodowego i wspieranie osób niepełnosprawnych szansą na zatrudnienie i udział w otwartym rynku pracy*, [w:] *Osoba z niepełnosprawnością – opieka, terapia, wsparcie*, red. Baczała D. i wsp., Wydawnictwo Naukowe UMK, Toruń 2009.
- [6] Dycht M., *Kroki ku pracy – program aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, 2009, nr 4.
- [7] Dyszel A., *Pozwólcie nam pracować*, „Przegląd”, 2006, nr 11.
- [8] Garbat M., *Instrumenty aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych w państwach członkowskich Unii Europejskiej*, [w:] *Osoby z niepełnosprawnościami na współczesnym rynku pracy. Przygotowanie zawodowe*, red. Pietrulewicz B., Paszkowicz M. A., Ochonczenko H., Wyd. Fundacja Wydawnicza „J M” Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2008.
- [9] Gąciarz B., Ostrowska A., Pańków W., *Integracja społeczna i aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych zamieszkałych w małych miastach i na terenach wiejskich uwarunkowania sukcesów i niepowodzeń*, Raport z badań IFiS PAN 2008.
- [10] Iwaniuk P., *Aktywność zawodowa osób niepełnosprawnych w oczach praktyka*, [w:] *Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością*, red. D. Tomczyszyn, W. Romanowicz, PWSZ, Biała Podlaska 2012.
- [11] Kirenko J., Sarzyńska E., *Bezrobocie Niepełnosprawność Potrzeby*, Wydawnictwo UMCS, Lublin 2010.
- [12] Kirenko J., Sarzyńska E., *Raport z analizy dokumentów dotyczących stanu prawnego osób niepełnosprawnych na rynku pracy, kierunków działalności wybranych stowarzyszeń i organizacji pozarządowych w obszarze aktywizacji oraz danych statystycznych pokazujących aktywność i położenie osób niepełnosprawnych na rynku pracy*, [w:] *Determinanty aktywności zawodowej osób niepełnosprawnych zamieszkałych na obszarach wiejskich w województwie lubelskim*. Raport z badań, J. Bergier red., Wydawnictwo PSW, Biała Podlaska 2011.
- [13] Kirenko J., Sarzyńska-Mazurek E., *Psychospołeczne aspekty funkcjonowania zawodowego osób z niepełnosprawnością*, [w:] *Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością*, red. D. Tomczyszyn, W. Romanowicz, PWSZ, Biała Podlaska 2012.

- [14] Kukła D., *Poradnictwo zawodowe i praca zawodowa jako integralny proces rewalidacji zawodowej osób niepełnosprawnych*, „Edukacja Ustawiczna Dorosłych”, 2004, nr 4.
- [15] Ochonczenko H., *Gotowość pracodawców do zatrudniania osób niepełnosprawnych*, [w:] *Osoby z niepełnosprawnościami na współczesnym rynku pracy*, red. Pietrulewicz B., Paszkowicz M. A., Ochonczenko H., Fundacja Wydawnicza „JM” Uniwersytet Zielonogórski, Zielona Góra 2008.
- [16] Paszkowicz M. A., *Wybrane aspekty funkcjonowania osób z niepełnosprawnościami*, Wydawnictwo Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra 2009.
- [17] Politaj A., *Ocena sytuacji osób niepełnosprawnych na rynku pracy w świetle wyników badań aktywności ekonomicznej ludności Polski w latach 2000-2007*, [w:] *Co decyduje o konkurencyjności polskiej gospodarki*, red. Noga M., Stawicka M. K., Wydawnictwo Cedetu, Warszawa 2008.
- [18] Rutkowska E., Rakowska J., *Bariery w aktywizacji zawodowej osób z niepełnosprawnością*, [w:] *Wybrane zagadnienia z aktywizacji zawodowej osób niepełnosprawnych*, red. Piasecki M., Śliwak J., Wydawnictwo Norbertinum, Lublin 2008.
- [19] Smoczyńska K., *Atuty pracowników z ograniczoną sprawnością jako pracowników*, [w:] *Osoby z ograniczoną sprawnością na rynku pracy – portret środowiska*, red. W. Łukowski, Wyd. SWPS, Warszawa 2008.
- [20] Solak A., Wardzała T. E., *Praca w przestrzeni życia osób niepełnosprawnych*, Wydawnictwo Małopolska Wyższa Szkoła Ekonomiczna, Tarnów 2008.
- [21] Suchodolska J., *Młodzi niepełnosprawni – w obliczu antycypowanej przyszłości*, [w:] *Człowiek z niepełnosprawnością w przestrzeni społecznej*, red. Z. Gajdzica, OW Impuls, Kraków 2009.
- [22] Szczupał B., *Aktywizacja zawodowa i zatrudnienie osób z niepełnosprawnością na współczesnym rynku pracy – wybrane uwarunkowania i rozwiązania praktyczne*, [w:] *Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością*, red. D. Tomczyszyn, W. Romanowicz, PWSZ Biała Podlaska 2012.
- [23] Szumski G., *Integracyjne kształcenie niepełnosprawnych*, PWN, Warszawa 2006.
- [24] Trzyna A., *Patologie w zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*, [w:] *Patologie w administracji publicznej*, red. Suwaj P. J., Kijowski D. R., Oficyna Wolters Kluwer Polska, Warszawa 2009.

- [25] Wołoskiuk B., *Wartość pracy w życiu osób niepełnosprawnych*, [w:] *Aktywność zawodowa osób z niepełnosprawnością*, red. D. Tomczyszyn, W. Romanowicz, PWSZ, Biała Podlaska 2012.
- [26] *Ustawa z dnia 27 sierpnia 1997 r. O rehabilitacji zawodowej i społecznej oraz zatrudnianiu osób niepełnosprawnych*, Dz. U. Nr 127 poz. 721.

Strony internetowe:

- [27] Informacja Rządu Rzeczypospolitej Polskiej o działaniach podejmowanych na rzecz realizacji postanowień Uchwały Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 1 sierpnia 1997. Karta Praw Osób Niepełnosprawnych, www.sejm.gov.pl
- [28] Konwencja praw osób niepełnosprawnych, [www.unic.un.org.pl/ dokumenty/Konwencja_Praw_Osob_Niepelnosprawnych](http://www.unic.un.org.pl/dokumenty/Konwencja_Praw_Osob_Niepelnosprawnych)
- [29] Kołodziejska A., *Niepełnosprawni, a polski rynek pracy*, www.bezrobocie.org
- [30] Płoszaj K., *Aktywizacja zawodowa osób niepełnosprawnych – czynniki, bariery*, www.praca.ffm.pl
- [31] Raport *W trosce o pracę*, red. S. Golinowska 2004, www.unic.un.org.pl
- [32] www.mpips.gov.pl
- [33] www.niepelnosprawni.gov.pl
- [34] *Stan zdrowia ludności Polski w 2009 r.*, www.stat.gov.pl

**SOCIAL MOBILIZATION
AND PROFESSIONAL ACTIVITY
OF THE DISABLED
– PROBLEMS AND CHALLENGES**

ABSTRACT

Presented text refers problems of social and professional activation problems of people with disabilities. It is a demanding and difficult task for their families, countries and different institutions.

People with disabilities are faced with different and difficult problems. Social and professional activation is possible, however, requires a deliberate, consistent action in different

areas and the relevant regulations. It is also necessary cooperation of institutions and employers as well as properly organized and conducted counseling.

Keywords:

persons with disabilities, social mobilization, counseling, professional activity.